

Κεφάλαιον Ζ'

Τὸ τεχνητὸν καλόν

Ἐάν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δὲν εἶχε τὴν ιδιότητα ταύτην τοῦ μορφοῦσθαι, καθ' ἃς βλέπει ἐν τῷ Νῶ ἰδέας, ἀποβαίνουσα αὐτὴ λόγος ἐνεργῶν πρὸς παραγωγὴν ἔστω καὶ ἀμυδρῶν εἰκόνων τῶν ἐκεῖ θεαμάτων, οὐδεμία τῶν καλῶν τεχνῶν θὰ ὑπῆρχε. Διότι ναὶ μὲν ταλαντεύεται καὶ ἐπὶ τούτου τοῦ ζητήματος ὁ Πλωτῖνος, ἐπηρεασμένος ὑπὸ τῆς πρὸ αὐτοῦ διδασκαλίας, ἀλλ' ἐπὶ τέλος ἀπολήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ὅπως πᾶσα ἰδέα, οὕτως ὑφίσταται ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ καὶ ἡ ἔννοια τῆς Τέχνης, οὐχὶ ὡς αὐτοτέχνη τις τοῦ Πλάτωνος ἀφηρημένη καὶ ἀργή, ἀλλ' ὡς δύναμις μορφωτικὴ, ἔχουσα πρὸς τὰς ἐφ' ὧν ἐπιδραῖ ψυχὰς ὡς ὁ λόγος πρὸς τὴν ἧς ἐπικρατεῖ ὕλην. "Ὅπως ἡ ὕλη γίνεται καλὴ μεθέξει λόγου, ἢ εἶδους, οὕτως ἡ ψυχὴ γίνεται καλλιτεχνικὴ ψυχὴ καθ' ὅσον μετέχει τῆς ἐν τῷ νοητῷ τέχνης'.

1. Ἐνν. V. 9. 3. Ταύτη δὲ (τῇ ψυχῇ) νοῦν χορηγὸν τῶν λόγων γεγονέναι, ὡσπερ καὶ ταῖς τῶν τεχνιτῶν ψυχαῖς παρὰ τῶν τεχνῶν

Αίσθηται δ' ἐνέργειαι ἢ ἐκδηλώσεις τῶν ἰδεῶν τῆς τέχνης ταύτης εἰσὶν αἱ μερικαί, οἷον ἡ κιθαρωδία, ἡ ὠδὴ κτλ. (Ἐνν. VI. 3. 16).

Αὕτη εἶναι ἡ καθ' αὐτὸ πλωτίνειος περὶ τεχνῶν διδασκαλία· ἀλλ' ὡς εἴπομεν ὁ Πλωτῖνος οὔτε ἀνεπηρέαστος οὔτε συστηματικῶς τὴν ἐκθέτει. Κοινὸν μετὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει τὴν μεταξὺ τῶν τεχνῶν κατάταξιν τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν² καὶ τῆς ἀστρονομίας, τὰς ὁποίας τίθησιν ἐν τῇ αὐτῇ μετὰ τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς μοίρα, ὡς οὔσας, λέγει, αὐτῆς τῆς ψυχῆς πραγματείας πρὸς τὸ νοητόν³. Νοητὸν δ' ἐνταῦθα εἶναι οἱ λόγοι, δηλαδὴ τὰ ὄντως ὄντα, τὰ ὁποῖα, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, ταυτίζονται καὶ παρὰ Πλωτίνῳ μετὰ τῶν ἀριθμῶν. Αἱ μαθηματικαὶ λοιπὸν ἐπιστῆμαι περὶ τὰς δυνάμεις τῶν λόγων τούτων ἐνδιατρίβουσαι καὶ ἀνεπηρεάστοι ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν μερικῶν περιπτώσεων ἐφαρμογῆς αὐτῶν διατελοῦσαι, εἶναι τέχναι κατ' οὐδὲν ἢ ὡς ἐλάχιστα συγχρωτιζόμεναι τῇ ὕ-

τούς εἰς τὸ ἐνεργεῖν λόγους· νοῦν δὲ τὸν μὲν ὡς εἶδος τῆς ψυχῆς τὸν κατὰ τὴν μορφήν, τὸν δὲ τὸν τὴν μορφήν παρέχοντα ὡς τὸν ποιητὴν τοῦ ἀνδριάντος, ὃ πάντα ἐνυπάρχει ἃ δίδωσι, κτλ. Ἰδ. καὶ § 5. Διὰ τοῦτο δὲ λέγει ὁ Πλωτῖνος, ὅτι ὅπως δὲν ὑπάρχει οὐδὲν τῶν παρὰ φύσιν ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ, οὕτω καὶ οὐδὲν τῶν παρὰ τέχνην ἐν τέχναις. Ὁ κακὸς τεχνίτης ἔοικεν αἰσχρὰ εἶδη ποιοῦντι, καὶ εἶναι ἀντίφασις αὐτὸς εἰς ἑαυτόν, ἐπομένως δὲν εἶναι τεχνίτης. III. 8. 7. ἐν τέλει.

2. Ἀριστοτελ. Μεταφ. XIII, 3. 1078.

3. Ἐνν. VI. 3. 16.

λη, ἐπομένως τέχνη, ἐν αἷς οἱ λόγοι διατηροῦσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν κάλλος ἀναλλοίωτον. Διὰ τοῦτο καὶ ἀποτελοῦσι τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ιδέας εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς τέχνης. Ἐπομένως καὶ ἡμᾶς δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουσιν ἐνταῦθα εἰ μὴ ὡς μεσάζουσαι μόνον μεταξὺ τοῦ κατ' ἰδέαν καὶ τοῦ ἐν αἰσθήσει τεχνητοῦ κάλλους. Ὅτι θαυμαστὴ τις ἀρμονία καὶ τελειότης ὑφίσταται ἐν τε τῷ ὅλῳ καὶ τοῖς μέρεσιν ἐκάστου μαθηματικοῦ θεωρήματος τὸ αἰσθάνεται τις, ἐὰν ἀναλογισθῇ τίνι τρόπῳ, ἐξ ὀλίγων ἀρχῶν καὶ ἀπλῶν τινῶν μεταξὺ αὐτῶν σχέσεων, ἐξελίσσειται συνεπέστατα ἕκαστον θεώρημα, φυσικῶς καὶ ἀναγκαίως ἀναπτυσσόμενον ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτοῦ ἐκείναις ὑφισταμένων δυνάμεων, μέχρις ὅτου ἐκάστη τούτων, αὐταρκεστάτη ἐν ταῖς πρὸς τὰς λοιπὰς σχέσεσιν αὐτῆς, ἐξασκήσῃ τὸ ἑαυτῆς κῦρος εἰς βαθμόν, οὐδὲ προσθήκην οὐδ' ἀφαίρεσιν τινὰ πλέον ἐπιτρέποντα εἰς τὸ ἄρτιον ἀποτέλεσμα τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀλληλεπιδράσεως. Ὁ Πλωτῖνος ὀνομάζων τὴν γεωμετρίαν ἐπιστήμην τῶν νοητῶν καὶ ἀνωτάτην περὶ τὸ ὄν σοφίαν, δὲν ἠδύνατο νὰ παρίδῃ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἄλλως πῶς κατέταξε μεταξὺ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, ὡς ἀνωτάτην τέχνην καὶ τὴν μουσικὴν, τὴν περὶ ῥυθμόν καὶ ἀρμονίαν ἔχουσαν τὰ νοήματα; V. 9. 11. Ἀλλ' ἀφηρημένος ὑπὸ τῶν θεοσοφικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν, κρίνει τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας οὐχὶ κατὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ ἀρμονίαν τῶν ἐν αὐταῖς παρουσιαζομένων τυπικῶν σχέσεων· τὸ κάλλος τῶν τελευταίων τούτων παραδέχεται ὡς ἐκ τῶν προτέρων ἐξηγημένον, διὰ τοῦ ὅτι οἱ παρά-

γοντες αὐτὸ λόγοι δὲν εἶχον νὰ ὑπερνήκωσιν οὐδεμίαν ὑλικὴν ἀντίστασιν ἐν τῇ διὰ τῶν σχέσεων τούτων ἐκδηλώσει των.

Περὶ ποιήσεως ὡς τέχνης οὐδαμοῦ ποιεῖται ἰδιαιτέραν τινὰ μνειάν ὁ Πλωτῖνος, ἂν καὶ πολλαχοῦ δανείζεται ἐξ αὐτῆς παραδείγματα καὶ παρομοιώσεις καὶ οὐχὶ σπανίως ἀναφέρεται εἰς τὰς παρὰ ποιηταῖς ἀλληγορίας· οὐδὲν λοιπὸν τεχνικὸν μανθάνομεν παρ' αὐτοῦ περὶ ποιήσεως, ἐκτὸς τῶν ὅσα λέγει κατ' Ἀριστοτέλην περὶ τῆς μεταξὺ διαφόρων χαρακτήρων καταλλήλου διαιρέσεως τῶν ἐν τῷ δράματι προσώπων, ἐκ τῶν χωρίων, ἅτινα παρεθήκαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις.

Τὰς λοιπὰς τέχνας χαρακτηρίζει ὁ Πλωτῖνος ὡς μιμητικὰς, τηρήσας τὸν παρὰ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει ὄρον. Ὡς πρὸς τὴν σημασίαν ὅμως τοῦ ὄρου τούτου διαφέρει ἡ θεωρία τοῦ Πλωτίνου πλεῖστον μὲν τῆς τοῦ πρώτου οὐκ ὀλίγον δὲ καὶ τῆς τοῦ δευτέρου. Συνεπῆς πρὸς τὴν ὄντολογίαν αὐτοῦ, τίθησι τὰς τέχνας τὰς περὶ σώματα ἐχούσας καὶ ὀργανοὺς αἰσθητοῖς καὶ αἰσθήσει χρωμένας, ὡς ὑποδεεστέρας τῶν ὅσαι εἰσὶν αὐτῆς τῆς ψυχῆς πραγματεῖαι περὶ τὸ νοητόν. Διότι ἐνῶ αὗται ἐκφράζουσι τὸ καλὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἐκεῖναι ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς ὕλης ὡς ἐκδηλωτικοῦ μέσου. Ἡ ὕλη ὅμως, καὶ ὅταν ὀλοσχερῶς ὑποταχθῇ εἰς τοὺς μορφοῦντας αὐτὴν λόγους δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ, εἰ μὴ τὸ ἴχνος τῆς τῶν εἰδῶν καλλονῆς. Εἶναι ὅπως καὶ τὸ κάτοπτρον: "Ὄσω στιλπνὸν καὶ ἂν ἦναι, δὲν ἀντανακλᾷ εἰ μὴ τὸ φάσμα μόνον τῶν ἐπ' αὐτοῦ προσπιπτόντων ἀντικειμένων." Ὄσω λοιπὸν ἀνε-

ξαρτητοτέρα τῆς ὕλης εἶναι μία τέχνη, ὅσω πνευματικωτέρα τὰ πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ ἐν αὐτῇ καλοῦ μέσα, τόσω ἀνωτέρα κατὰ τὴν τάξιν τυγχάνει. Περὶ τούτου δὲν ἀμφιβάλλει ὁ Πλωτῖνος. Μόνον ὅπου εἰσέρχεται εἰς μερικότητας ἐκεῖ ταλαντεύεται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας, ἀπορῶν τίνι τρόπῳ νὰ συμβιβάσῃ ταύτην πρὸς τὰς ἑαυτοῦ ἀρχάς, καθ' ἃς πᾶσα τέχνη εἶναι ποιητικὴ τοῦ καλοῦ δύναμις ἐν τῷ νοητῷ ὑφισταμένη κόσμῳ. «Τῶν δὲ τεχνῶν ὅσαι μιμητικάι, γραφικὴ μὲν καὶ ἀνδριαντοποιία, ὄρχησίς τε καὶ χειρονομία, ἐνταῦθά που τὴν σύστασιν λαβοῦσαι καὶ αἰσθητῷ προσχρώμεναι παραδείγματι καὶ μιμούμεναι εἶδη τε καὶ κινήσεις τὰς τε συμμετρίας ἃς ὁρῶσι μετατιθεῖσαι, οὐκ ἂν εἰκότως ἐκεῖ ἀνάγοιντο, εἰ μὴ τῷ ἀνθρώπου λόγῳ». Ταῦτα λέγει ἐν Ἐνν. V. 9, 11. καθ' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὴν παρὰ Πλάτωνι μίμησιν. Ἀναλαβὼν ὅμως ἑαυτὸν ἀμέσως ὁ Πλωτῖνος προσθέτει, ὅτι τὰ εἰρημένα ἐφαρμόζονται ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω τεχνῶν, μόνον ἐφ' ὅσον αὐταὶ ἀνέχονται νὰ ᾔναι δουλικαὶ ἀπομιμήσεις τοῦ ἐν χώρῳ θεατοῦ καὶ οὐδὲν πλέον. Ἐὐθύς ὡς αἱ τέχναι ἐνθυμηθῶσι τὸν φυσικὸν αὐτῶν προορισμόν, τὸ πρᾶγμα μεταβάλλεται. «Εἰ δέ τις ἕξις ἐκ τῆς περὶ τὰ ζῶα συμμετρίας ὄλων ζώων ἐπισκοποῖτο, μόριον ἂν εἶη δυνάμεως τῆς κάκει ἐπισκοπούσης καὶ θεωρούσης τὴν ἐν τῷ νοητῷ περὶ πάντα συμμετρίαν». Τοῦτο εἶναι συμπλήρωσις τῆς πλατωνικῆς διὰ τῆς ἀριστοτελείου θεωρίας, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Πλωτίνου πάντοτε.

Ἡ παρὰ Πλάτωνι μίμησις, οὔσα τῆς ἐξωτερικῆς μό-

νον ἐμφανίσεως τῶν ἀντικειμένων ἀντιγραφή, δὲν δύναται νὰ ἔχη τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν τῷ κατ' ἰδέαν κόσμῳ, ἀλλὰ τὸ πολὺ πολὺ ἐν ταῖς δι' αὐτῶν διεγειρομέναις ἐν ἡμῖν παραστάσεσιν· ἀλλὰ τὴν μίμησιν ταύτην ὁ Πλωτῖνος θεωρεῖ καὶ ἐκτιμᾷ ὡς προπαίδευσιν μόνον τῆς ἀληθοῦς τέχνης, ἀναβαινούσης διὰ τῆς ἐπὶ τῶν μερικῶν τελειοτήτων ἀσκήσεως εἰς τὴν καθ' ἕξιν πλέον παραγωγὴν οὐχὶ τοῦ ἀφηρημένου γενικοῦ ἀλλὰ τοῦ ὄντος, τοῦ ἰδεώδους καλοῦ· ἀκόμη καὶ αὐταὶ αἱ κατώταται τέχναι, ἡ οἰκοδομικὴ καὶ τεκτονικὴ, λέγει ὁ Πλωτῖνος, «καθ' ὅσον συμμετρίαις προσχρῶνται, ἀρχὰς ἂν ἐκεῖθεν ἔχοιεν καὶ τῶν ἐκεῖ φρονήσεων»· μόνον καθ' ὅσον συγκεραυνύουσιν ταῦτα τῷ αἰσθητῷ «τὸ ὅλον οὐκ ἂν εἶεν ἐκεῖ ἢ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ». Εἰσὶ δ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ αὐταὶ οὐχὶ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς διαθέσεις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Τὰς διαθέσεις ὅμως αὐτῆς τὰς τοιαύτας ἔχει ἡ ψυχὴ, ὡς εἶδομεν, ἀναλόγως τῶν λόγων ἢ τῶν εἰδῶν, πρὸς ἃ βλέπει καὶ καθ' ἃ μορφοῦται, ἐπομένως ἅπασαι αἱ τέχναι ἀπὸ τῆς ἀὑλοτάτης θεωρίας τῆς μουσικῆς μέχρι τῆς ὑλικωτάτης ἐφηρμοσμένης ἀρχιτεκτονικῆς, τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔχουσι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦτο μὲν ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς κλίσει εἰς τὸ νὰ ἀτενίζῃ καὶ ἐμφορῆται ὑπὸ τούτων μᾶλλον παρὰ ὑπ' ἐκείνων τῶν ἰδεῶν, τοῦτο δὲ εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ψυχῶν ἐξασκουμένην ὑπὸ τῶν ἰδεῶν ἐκείνων γονιμοποιὸν ἐπίδρασιν.

Ὅτι ταῦτα εἶναι ἐξήγησις τῆς τῶν τεχνῶν φύσεως πολὺ ἀνωτέρα τῆς παρὰ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει ἀπαντώσης τὸ βλέπει τις ἐκ πρώτης ὄψεως. Παρὰ Πλά-

τωνι, ἐνῶ πᾶσα ἀνθρωπίνη πράξις εἶναι ἄμεσος τῆς ιδέας ἀπομίμησις, μόνον αἱ καλαὶ τέχναι εἶναι ἀπομιμήσεις οὐχὶ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων καὶ τῆς φύσεως ἀλλὰ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῶν μόνον ἐμφανίσεως⁴. Πᾶσαι αἱ μιμητικαὶ τέχναι, μηδ' αὐτῆς τῆς ποιήσεως ἐξαιρουμένης, εἶναι εἰδωλοποιητικαί⁵. Ὁ τέκτων, ὁ κλινοποιός, ὁ ὑποδηματοποιός εἶναι ἀνώτεροι τοῦ ζωγράφου, τοῦ γλύπτου καὶ τοῦ ποιητοῦ, διότι τῶν τελευταίων αἱ τέχναι εἶναι φάσματος καὶ εἰδώλου, ἔστω τοῦτο καὶ ἀρετῆς εἰδωλον, μιμήσεις, ἐπομένως τρίται ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἐνῶ οἱ πρῶτοι μιμοῦνται αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, δηλαδή τὰς ιδέας, καὶ παράγουσιν τι πραγματικῶς ὑφιστάμενον, ἔστω καὶ ὡς ἀντιγραφὴν τῶν κατ' ἐξοχὴν ὄντων⁶. Ἐπειτα, τέχναι οἷαι αἱ ἀνωτέρω εἶναι ὠφέλιμοι καὶ χρήσιμοι, ἐνῶ αἱ καλαὶ τέχναι ὄχι μόνον εἶναι παιδιαί τινες πρὸς ἡδονὴν καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐφευρημέναι, ἀλλ' εἶναι καὶ ἐπιβλαβεῖς παιδιαί, ἐφ' ὧν χρέος ἔχει νὰ ἐπαγρυπνῆ ἡ πολιτεία μὲ τὸ μαστίγιον ἀνὰ χειῖρας⁷.

Τὸ ὅτι ὁ Πλάτων ἀνάγει τὴν καλλιτεχνικὴν ἐνέργειαν εἰς τὴν ἔμπνευσιν, δὲν ἀλλοιοῖ τὴν περὶ τῶν καλλιτε-

4. Ἰδ. Σοφιστ. 266. B. καὶ ἐξῆς. Πρβλ. περὶ τῶν ἐξῆς. E. Müller. I, 81.

5. Σοφιστ. 233. D. Πολιτ. X. 595. C. 598. D.

6. Κρατ. 423. C. Νομ. 889. C.

7. Πολιτικ. 288. C. Πολιτ. X. 602, B. II. 373. B. Νομ., II, 653. C. 655. D. 656.

χνῶν καταφρονητικὴν αὐτοῦ γνώμην⁸. Ἀπεναντίας εἰς τὰς ἐμπνεύσεις ταύτας χρεωστοῦσιν αἱ τέχναι τὸν μειονεκτικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Διότι ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς κατεχούσης αὐτοῦς *μανίας* οἱ τεχνῖται δρῶσιν ἄνευ συνειδήσεως τῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας, ἄνευ ἐπιστημονικῆς μεθόδου⁹. Ἀφοῦ δὲ οἱ καλλιτέχναι δὲν χωροῦσι βαθύτερον εἰς τὴν οὐσίαν τῶν ὅσα ἐπεξεργάζονται, ἀλλὰ δρῶσι μὲν μηχανικῶς καὶ οὐκ εἰδότες μιμοῦνται δὲ διὰ τῆς δράσεως αὐτῶν τὴν ἐξωτερικὴν μόνον ἐμφάνισιν τῶν ἀντικειμένων, ἐννοεῖται ὅτι δὲν χρειάζονται πολλὰ τινα διὰ νὰ ἦναι τοιοῦτοι. Δύο ὑγιεῖς ὀφθαλμοί, δύο ἐπιδέξιαι χεῖρες, ἰδοὺ πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὰ τῶν γλυπτῶν καὶ τῶν ζωγράφων ἀναγκαῖα ἐφόδια. Μόνον ὁ σανδαλοποιὸς χρειάζεται πρὸς τούτοις νὰ ἔχη καὶ γνῶσιν τῆς οὐσίας, ἤτοι τῆς ιδέας, καθ' ἣν ποιεῖ τὰ σανδάλιά του!

Ὁ Ἀριστοτέλης χωρεῖ πῶς προσωτέρω ἐν τῇ κατανοήσει τῆς τῶν τεχνῶν φύσεως. Καὶ κατ' αὐτὸν αἱ τέχναι εἶναι μιμήσεις, ἀλλ' ἡ τάσις πρὸς τὸ μιμεῖσθαι εἶναι ψυχολογικώτερον ἢτιολογημένη¹⁰. Μιμοῦνται δὲ παρ' Ἀριστοτέλει αἱ τέχναι γενικῶς μὲν τὴν φύσιν, ἰδιαιτέρως ὅμως τὸν ἄνθρωπον, ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον ἐν αὐτῇ, καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πάλιν τὰς πράξεις καὶ τὰ ἦθη αὐτοῦ πρὸ πάντων¹¹ ὡς καὶ ἡ ὀρχηστικὴ εἶναι μιμητικὴ ἡθῶν καὶ

8. Zeller III, σελ. 511. καὶ 797.

9. Φαῖδρ. 245. Α. Ἀπολ. 22. Β. Μένων. 99. Δ. Νομ. IV. 719. C. Ἴων. 533. D. καὶ ἐξῆς. Πολιτ. X 598. Β - 602 Β. Συμπ. 209 D.

10. Ποιητ. 4. ἐν ἀρχῇ.

11. Φυσικ. II. 8.

παθῶν καὶ πράξεων. "Οπου ὁμως ἡ τέχνη τελειοποιεῖ τὴν φύσιν, ὡς ἡ ὀρχηστικὴ τὰς κινήσεις τοῦ σώματος, τὸ ἄσμα τὴν δύναμιν καὶ εὐστροφίαν τῆς τοῦ ἄδοντος φωνῆς, ποιεῖ τοῦτο οὐχὶ ὡς κύριον αὐτῆς ἔργον, ἀλλ' ὡς συμβεβηκὸς μόνον, ἐκτὸς τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς κείμενον¹².

Ἐν τούτοις ὁ Ἀριστοτέλης δὲν μένει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Περὶ τῶν τεχνῶν ἔχει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πολὺ ὑψηλοτέραν ἢ ὁ Πλάτων ιδέαν· καὶ ὅ,τι δὲν ποιοῦσιν αὐταὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐξ οἰκείας φύσεως τὸ ὑπαγορεύει αὐταῖς ἐκεῖνος ὡς καθῆκον, οὔτινος ἡ ἐκτέλεσις δὲν ταῖς εἶναι ἀνέφικτος. Οὐχὶ λοιπὸν τὸ ἐξωτερικὸν μόνον τῶν πραγμάτων ὀφείλουν αἱ τέχναι νὰ μιμῶνται, ἀλλὰ νὰ εἰσδύωσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν φύσιν, παριστῶσαι τὸν γενικὸν καὶ ἀναγκαῖον ἐν αὐτοῖς οὐχὶ τὸ μερικὸν καὶ τυχαῖον. Ἀλλὰ καὶ πέραν τούτου χωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν οἷς ἀξιοῖ μὲν παρὰ τῆς ποιήσεως νὰ παριστᾶ τὴν πραγματικότητα οὐχὶ ὡς ἔχει, ἀλλ' ὡς ἔδει νὰ ἔχη, ὁμολογεῖ δὲ ὅτι οἱ καλοὶ εἰκονογράφοι, καὶ ἄνευ τῆς παρακελεύσεως αὐτοῦ ταύτης, ἐξωραϊζουσι τὴν φύσιν τῶν ὅσα μιμοῦνται, καθ' ὅσον οὐ μόνον ὁμοίους ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ καλλίους γράφουσι συγχρόνως τοὺς ὧν τὰς μορφὰς ἀποδίδουσιν¹³. Ἐν τούτοις ἡ διὰ τῆς τέχνης τελειοποίησις αὕτη τῆς φύσεως δὲν ὑπερβαίνει κυρίως τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ εἶκός. Οὐχὶ τὸ κατ' ιδέαν ἀλλὰ τὸ γενικὸν εἶναι τὸ ἰδιάζον εἰς

12. Ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 199. α.

13. Ποιητ. 15. 1451. β.

τάς τέχνας πρόβλημα¹⁴.

Ἐάν εἰς τὸν γλύπτην τοῦ Πλάτωνος ἐχρειάζοντο μόνον ὀφθαλμοὶ καὶ χεῖρες διὰ νὰ ἦναι καλλιτέχνης, ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει ἀνάγκη καὶ τῆς ὑψηλοτέρας ἐκείνης διανοητικῆς ἐργασίας, δι' ἧς οἱ ἄνθρωποι κατορθοῦμεν ἐκ μερικῶν τινῶν τελειοτήτων ἐν διαφόροις σώμασι νὰ σχηματίζωμεν γενικὴν τινὰ ἰδέαν σωματικῆς καλλονῆς, ἀκριβῶς ὡς σχηματίζομεν τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας, τὰς στερούμενας παντὸς περιεχομένου, καὶ οὐδαμοῦ ὑπαρχούσας εἰ μὴ ἐν τῇ συγκρίσει τῶν ἐξ ὧν προκύπτουσι μερικῶν παραστάσεων.

Φιλόσοφος οἷος ὁ Πλωτῖνος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαναπαυθῆ ἐπὶ τοιούτων προηγουμένων καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ εἰσδύσῃ βαθύτερον ἐν τῇ κατανοήσει τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργικότητος. Μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τοῦ Ἀγαθοῦ, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, ἄμορφον καὶ ἀνείδεον αὐτό, εἶναι ὅμως ἡ αἰτία πάσης μορφῆς καὶ κάλλους¹⁵, τὸ ὁποῖον, ἀόριστον καὶ ἀπειροδύναμον, ἀναγκάζεται νὰ ὀρισθῆ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, ὡςάκις παράγει τι νέον δημιούργημα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐλαττοῦται κατὰ τὴν παραγωγικὴν ταύτην δύναμιν, ὑφίσταται τόσον προφανῆς ἀναλογία, ὥστε, καὶ ἂν αὐτὸς τὸ παρεσιῶπα, δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ συμπεράνη τις, ὅ-

14. Ποιητ. ἐνθ' ἄνωτ. καὶ κεφ. 9, ἐν ἀρχῇ· πρὸ πάντων δὲ 15. 1454. κ. Zeller. IV. σελ. 768. Πρβλ. ὅμως καὶ Zimmermann σελ. 63.

15. Ἐνν. VI. 7. 32.

τι τὸ ὄντολογικὸν αὐτοῦ σύστημα ὁ Πλωτῖνος, ὡς πρὸς τὴν σχηματικὴν διατύπωσιν, τὸ χρεωστεῖ εἰς τὴν βαθεῖαν καὶ ὀρθὴν κατανόησιν τῆς δημιουργικῆς τοῦ ἀνθρώπου φαντασίας. Ἐν Ἐνν. V. 8. I, ἐπιθυμῶν νὰ καταδείξῃ τίνι τρόπῳ ἢ ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ καλλονὴν σχηματίζει τὰ μετ' αὐτὴν δημιουργήματα, αὐτὴ μένουσα ἐν τῷ νῷ ἀμετάβλητος καὶ καλλίων τοῦ κάλλους, ὅπερ μεταδίδει εἰς ὅσα μορφοῖ, φέρει ὡς παράδειγμα τὸν δρῶντα καλλιτέχνην διὰ τῶν ἐξῆς περίπου λέξεων.

Ἰπὸθες, λέγει, ὅτι ἔχεις ἐνώπιόν σου δύο λίθους ἐν ὄγκῳ, ἐξ ὧν ὁ μὲν εἶναι ἀρρύθμιστος καὶ τέχνης ἄμοιρος, ὁ δέ, κατειργασμένος ὑπὸ τῆς τέχνης, ἀνεδείχθη ἄγαλμα θεοῦ, ἢ καὶ τινος ἀνθρώπου, «θεοῦ μὲν Χάριτος ἢ τινος Μούσης, ἀνθρώπου δὲ μή τινος, ἀλλ' ὃν ἐκ πάντων καλῶν πεποίηκεν ἢ τέχνη». Ὁ τελευταῖος οὗτος λίθος θὰ σοὶ φανῆ βεβαίως καλός, λέγει ὁ Πλωτῖνος, οὐχὶ ὅμως διὰ τὴν ιδιότητα ἣν ἔχει νὰ ἦναι λίθος· (διότι τότε καλός θὰ ἐφαίνετο καὶ ὁ ἕτερος) ἀλλ' ἔχει τὸ κάλλος αὐτοῦ παρὰ τοῦ εἶδους, ὃ ἐνῆκεν εἰς αὐτὸν ἢ τέχνη. Μὲ ἄλλας λέξεις, τὸ μάρμαρον χρεωστεῖ τὸ ἑαυτοῦ κάλλος εἰς τὴν ἰδέαν, ἣς τὴν ἐκφανσιν ἐπραγματοποίησε δι' αὐτοῦ ἢ τέχνη. Τώρα, τὴν ἰδέαν ταύτην δὲν τὴν εἶχεν ἢ ὕλη τοῦ μαρμάρου, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἐννοήσαντι αὐτὴν καὶ πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς τὸν λίθον. Ἦν δὲ ἐν τῷ δημιουργῷ ἢ ἰδέα αὕτη, οὐ καθ' ὅσον ὀφθαλμοὶ ἢ χεῖρες ἤσαν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι μετεῖχε τῆς τέχνης¹⁶. Ἐφ' ὅσον ἢ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου

16. Ἐν Ἐνν. V. 9, 3, καὶ ἀλλαχοῦ ἐνίοτε ὁ Πλωτῖνος εἰσάγει τὰς

δέν ἔχει τὸ σύμφυτον πλεονέκτημα νὰ ἐμφορῆται ἐξαιρετικῶς γονιμοποιημένη ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τῆς τέχνης, εἰς οὐδέν τῶ χρησιμεύουσι πρόσκτητοι δεξιότητες ἢ ἄλλα διανοητικὰ προτερήματα. Δυνάμει τῶν τελευταίων τούτων δυνατὸν νὰ εὐδοκιμήσῃ παντοῦ ἄλλοῦ, οὐχὶ ὅμως ἐν τῇ τέχνῃ, ἥτις δέν ἐπιδρᾷ ἐκ τοῦ νοητοῦ κόσμου ἐπὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ταύτην μόνον τὴν ζωὴν ἐπιδαψιλεύουσα αὐτῇ, τὴν τοῦ καλλιτέχνου. Ἀληθῶς, ἀφοῦ αἰτία τῆς ζωῆς παντὸς ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐν αὐτῷ ψυχὴ, ἡ δὲ ψυχὴ ἐνὸς ἐκάστου γίνεται τοῦθ' ὅπερ βλέπει ἐν τῷ νῶ, καὶ ζῆ ἄρα καὶ ἐνεργεῖ κατὰ τοῦτο. Ὁ καλλιτέχνης λοιπὸν ἔχει τὰς ιδέας τῆς ἑαυτοῦ τέχνης ὡς μέρος ἀναπόσπαστον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, τὸ δ' ἐκφαίνειν αὐτὰς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ ἔργοις, δέν εἶναι, εἰμὴ ὁ ἰδιάζων τρόπος, καθ' ὃν ἡ ἐν αὐτῷ ζωὴ ἐκδηλοῦται. Ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ χορευτῆς, λέγει ὁ Πλωτῖνος, κινεῖται ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ τέχνης οὕτως, ὥστε νὰ φαίνεται, ὅτι ὁ χορὸς εἶναι ὁ φυσικὸς τρόπος τῆς ζωῆς του (Ἐνν. III. 2. 16. σελ. 267).

Ἐνταῦθα ἡδύνατο νὰ προστεθῇ ὡς συμπέρασμα, ὅτι οἱ τεχνῖται ποιοῦσιν οὐχὶ λογισμῶ ἀλλ' ἀνάγκη, κατ' ἀναλογίαν τῆς δημιουργούσης τὸν κόσμον ψυχῆς. Τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον λογισμῶ τοῦ δεῖν γενέσθαι

τέχνας αὐτὰς ἐργαζομένας, τὴν μὲν ἀνδριάντα, τὴν δὲ κλίνην, τὴν δὲ οἰκίαν, εἶδους τοῦ παρ' αὐτῇ ἐνθέσει· ἀναλόγως πρὸς ὅσα εἶδομεν περὶ τῶν μορφωτικῶν δυνάμεων, ὅτι αὗται ἐξασκοῦνται οὐχὶ πάντοτε ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἀλλὰ καὶ ἀμέσως ὑπ' αὐτῶν τῶν εἰδῶν ἐπὶ τῆς ὕλης.

ποιεῖ κατὰ Πλωτῖνον ὁ τεχνίτης ὁ ἄφ' αὐτοῦ τὸ ποιεῖν οὐκ ἔχων, ἀλλ' ἐπακτὸν ἐκ τοῦ μαθεῖν λαβὼν τοῦτο· (III, 2.2.) καὶ καθ' ὅσον «ἐν ταῖς τέχναις ὁ λογισμὸς ἀποροῦσι τοῖς τεχνίταις». (IV. 3. 18). Ἐνῶ διὰ τοὺς γνησίους ἐξ αὐτῶν τὸ ποιεῖν εἶναι τὸ κατὰ φύσιν αὐτῶν ἔργον, ὅπως κατὰ φύσιν ἔργον αὐτῶν ἔχουσι τὰ μουσικὰ τῶν ζώων τὸ ἄδειν ἢ πέφυκεν. Ἐνν. I. 4. I. Ἐξακολουθῶν τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα ὁ Πλωτῖνος εἰσέρχεται εἰς τὰς ἐξῆς ψυχολογικὰς λεπτομερείας ἐπὶ τοῦ κάλλους τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ ἔρμογλύφου ιδέας καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ ἐκφραζομένου: Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ ιδέα ἣν ὁ καλλιτέχνης προσεπάθει νὰ αἰσθητοποιήσῃ λαξεύων τὸ ἄγαλμα. Ἡ ιδέα ὑφ' ἧς ὀρμήθη πρὸς ἐνέργειαν μένει ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ ἀνεφικτος κατὰ τὴν καλλονὴν καὶ τελειότητα μόνον δὲ τὸ ἀπαύγασμα τῆς καλοποιουῦ αὐτῆς δυνάμεως ἦλθεν εἰς τὸν λίθον. Διὰ τοῦτο τὸ κάλλος τοῦ καλλιτεχνήματος ὑπολείπεται τοῦ κάλλους τῆς ιδέας, ἣν ἠβουλήθη νὰ αἰσθητοποιήσῃ. Ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι οὐχὶ τὸ ἐν τῇ τέχνῃ κάλλος ἦλθεν εἰς τὸν λίθον, ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν μένει, ἄλλο δὲ ἀπ' ἐκείνης ἔλαττον ἐκείνου. Ἀλλὰ οὐδὲ τοῦτο ἔμεινε καθαρὸν ἐν τῷ λίθῳ προσθέτει ὁ βαθυνούστατος οὗτος φιλόσοφος, οὐδὲ οἶον ἐβούλετο ὁ δημιουργός, ἀλλ' ἠλαττώθη καὶ ἐτροποποιήθη ἀναλόγως τῆς μικρᾶς ἢ μεγάλης ἀντιστάσεως ἣν ἀντέταξεν ἡ ὕλη εἰς τὴν τέχνην.

Ταῦτα εἶναι παρατηρήσεις ἐκπλήττουσαι τόσῳ μᾶλλον διὰ τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν αὐτῶν, καθ' ὅσον δὲν γίνονται ὑπὸ συγχρόνου τινὸς τοῦ Φειδίου ἢ τοῦ

Πραξιτέλους, ἀλλ' ὑπὸ φιλοσόφου ζῶντος ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ἐδικαιοῦτό τις νὰ περιμένη ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν παρεξήγησιν τῶν τεχνῶν, ἣν ἀπαντῶμεν παρὰ Πλάτωνι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὑψίστης αὐτῶν ἀκμῆς ἐν Ἑλλάδι. Οὐδὲ ἔμεινε παντελῶς ἀσυγκίνητος ὁ Πλωτῖνος ἐκ τῆς προσβολῆς, ἣν ὑπέστησαν τότε αἱ τέχναι ὑπὸ τοῦ φιλοκαλλεστάτου τῶν φιλοσόφων. Τὰς θεωρεῖ τοῦτ' αὐτὸ ἀτιμασθείσας ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος· καὶ ἀφείς κατὰ μέρος τὸ πρὸς αὐτὸν σέβας διαμαρτύρεται κατὰ τῆς ἀδικίας, καίπερ ἀποκρύπτων τὸ ὄνομα τοῦ ἀδικοῦντος. «Εἰ δέ τις τὰς τέχνας ἀτιμάζει, λέγει, ὅτι μιμούμεναι τὴν φύσιν ποιοῦσι, πρῶτον μὲν φατέον καὶ τὰς φύσεις μιμεῖσθαι ἄλλα». Τοῦθ' ὅπερ ὅμως σημαίνει κατὰ Πλωτῖνον οὐχὶ ὅτι ἡ τέχνη εἶναι μίμησις τῆς μιμήσεως, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐν τῇ φύσει κάλλος εἶναι ἄξιον καὶ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὰς τέχνας, ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἔστι καὶ ἐν τῇ φύσει λόγος κάλλους ἀρχέτυπος (V. 8, 3.) καὶ ὅτι ἡ φύσις πρὸς τὸ καλὸν βλέπουσα ποιεῖ καὶ πρὸς τὸ ὠρισμένον βλέπει. III. 5. I.

Ἐπειτα «δεῖ εἰδέναί, προσθέτει ὁ Πλωτῖνος, ὡς οὐχ ἀπλῶς τὸ ὀρώμενον μιμοῦνται, (αἱ τέχναι) ἀλλ' ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τοὺς λόγους ἐξ ὧν καὶ ἡ φύσις». Τὴν αὐτὴν ὀρθοτάτην ιδέαν ἐκφράζει ἐν Ἐνν. V. 8, 5, λέγων ὅτι: «ὁ τεχνίτης πάλιν αὖ εἰς σοφίαν φυσικὴν ἔρχεται, καθ' ἣν γεγένηται, οὐκέτι συντεθεῖσαν ἐκ θεωρημάτων, ἀλλ' ὅλην ἔν τι, οὐ τὴν συγκειμένην ἐκ πολλῶν εἰς ἓν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀναλυομένην εἰς πλῆθος ἐξ ἑνός». Καὶ διακρίνων ἔτι ἅπαξ τοὺς ἐπακτῶν τέχνην ποιοῦντας, ἐκείνους δηλα-